

До разової спеціалізованої вченої ради Phd
10023
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
43025, м. Луцьк, проспект Волі, 13

РЕЦЕНЗІЯ

**доцента кафедри цивільно-правових дисциплін
кандидата юридичних наук, доцента
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ДЕМЧУКА Антона Михайловича
на дисертацію РУБЛЬОВОЇ Оксани Володимирівни
на тему: «Юридична відповідальність за екологічні правопорушення у
сфері земельних відносин в Україні»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Земля як об'єкт екологічного права та основа життя і господарської діяльності українського народу завжди посідала ключове місце у системі національних цінностей. У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії проти України питання охорони земель як особливо цінного природного ресурсу набуває критичного значення. За попередніми підрахунками Уряду України після шести місяців війни було пошкоджено більше 5% сільськогосподарського призначення, втрати доступних посівних площ – 25%, зрошуваних земель – понад 70%, ягідників – близько 25%, садів – 20 відсотків. На звільнених від ворога територіях значні площі сільськогосподарських угідь виявилися замінованими та засміченими залишками від пошкодженої військової техніки, розірваних артилерійських снарядів, крилатих ракет, збитих літаків і гелікоптерів, БПЛА, хімічними та іншими речовинами.

Економічна та екологічна шкода, яка заподіюється земельним ресурсам та всьому довкіллю, в умовах запровадженого в Україні воєнного стану, заподіюється країною-агресором різними способами, що проявляється у: пошкодженні ядерних установок, що несе загрози ядерній і радіаційній безпеці; атаках на об'єкти інфраструктури та промисловості (нафтобази, промислові підприємства, транспортна інфраструктура), що спричиняє токсичне забруднення навколишнього природного середовища (землі, атмосферного повітря, водних ресурсів); фізичному і хімічному забрудненні довкілля під час ведення безпосередніх бойових дій (розливи палива, залишки знищеного озброєння і техніки, БПЛА, (не)розірвані ракети й авіабомби, їх залишки); руйнуванні екосистем (у тому числі заповідних). Навіть за перші місяці війни зафіксовано 257 випадків екоциду, включаючи підриви складів паливно-мастильних матеріалів, сховищ нафтопродуктів, авіаудари по підприємствах з використанням небезпечних хімічних речовин, пошкодження та руйнування очисних споруд, вилив стоків у водойми, пошкодження ґрунтового покриву, горіння лісів особливо на територіях природно-заповідного фонду.

За таких умов підвищується роль правового механізму охорони довкілля, насамперед через удосконалення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин. У межах післявоєнного відновлення, адаптації національного законодавства до стандартів ЄС та інтеграції екологічної безпеки до концепції національної безпеки України постає гостра потреба в перегляді та модернізації норм, які визначають юридичну відповідальність за пошкодження та забруднення земель. Дослідження, присвячене цій темі, безперечно має важливе як теоретичне, так і прикладне значення.

Ретельне дослідження цього інституту, виявлення прогалин правового регулювання і практики притягнення до юридичної відповідальності в означеній сфері задля їх усунення, поряд із застосуванням інших заходів правового, політичного, фінансово-економічного, організаційного, соціального й

просвітницько-виховного характеру, сприятиме швидшому воєнному й повоєнному відновленню нашої держави, а також її подальшому розвитку як цивілізованої європейської країни.

Аналіз змісту дисертації свідчить про те, що тема роботи має безпосередній зв'язок з науковими державними програмами щодо реалізації Стратегії (основних засад) державної екологічної політики на період до 2030 року, Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», відповідає змісту освітньо-наукової програми «Організаційно-правове забезпечення сталого розвитку України», яка реалізовується на юридичному факультеті ВНУ імені Лесі Українки, планам науково-дослідницької роботи кафедри цивільно-правових дисциплін Волинського національного університету імені Лесі Українки на 2023-2025 рр. у рамках діяльності наукової школи ВНУ імені Лесі Українки «Розвиток сільського господарства України в умовах СОТ та ЄС».

Таким чином, дисертаційне дослідження Рубльової Оксани Володимирівни на тему «Юридична відповідальність за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні» є вчасним, важливим та актуальним з огляду на виклики сучасного періоду, відповідає стратегічним цілям держави у сфері охорони довкілля, земельної політики та правової відповідальності.

Обґрунтованість наукових положень дисертації, їх достовірності і новизни. Структура дисертаційного дослідження дозволила авторці у повній мірі охопити предмет дисертаційного дослідження. Справляє позитивне враження джерельна база роботи (190 найменувань), що свідчить про системне та різнобічне опрацювання проблеми і високий рівень наукової підготовки дисертантки, її наукову зрілість.

Високий ступінь обґрунтованості результатів дисертації також обумовлений правильним застосуванням здобувачкою загальнонаукових та спеціальних методів проведення наукових досліджень. За допомогою діалектичного методу було проаналізовано правову природу юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин, закономірності її становлення і розвитку, особливості різних видів відповідальності за екологічні правопорушення земельного законодавства (розділи 1–3). За допомогою системного методу було досліджено сучасне правове регулювання дисциплінарної, адміністративної, кримінальної та цивільної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин, а також виявлено внутрішні взаємозв'язки складових цілісної системи юридичної відповідальності за екологічні правопорушення вітчизняного земельного законодавства (розділи 1–2). Широке застосування формально-логічного методу сприяло формуванню структури дослідження, формулюванню визначень окремих понять, викладі основних положень, а також обґрунтуванню висновків, рекомендацій і пропозицій (розділи 1–3). За допомогою порівняльно-правового методу здійснювався аналіз національного законодавства України в частині юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин та співставлення його з відповідним правовим регулюванням у Європейському Союзі, окремих зарубіжних країнах (підрозділ 3.2). Застосування методу класифікації сприяло дослідженню та класифікації функцій, підстав і видів юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин (підрозділи 1.1, 1.2). Використання методу тлумачення правових норм дозволило встановити зміст окремих правових понять і категорій, низки приписів чинного вітчизняного законодавства з питань правового регулювання відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин (розділи 1–2, підрозділ 3.1). Метод прогнозування застосовувався при визначенні особливостей юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері

земельних відносин в умовах післявоєнного відновлення України та при окресленні перспектив застосування світового, європейського та зарубіжного досвіду притягнення до юридичної відповідальності за екологічні правопорушення земельного законодавства у вітчизняному правовому полі (розділ 3).

У дисертаційному дослідженні Рубльової О. В. здійснено комплексний науковий аналіз юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні, зокрема, встановлено особливості науково-теоретичних і правових засад юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні та сформульовано на цій основі висновки і рекомендації, визначено перспективи подальшого розвитку й удосконалення національного законодавства і відповідної правозастосовної діяльності.

Достовірність сформульованих у дисертації положень зумовлена поставленою метою, визначеними завданнями наукового пошуку, прийнятними для проведення такого дослідження планом роботи, яким охоплено основні аспекти наукової проблеми.

Аналіз структури, змісту та наукових результатів рецензованої роботи показує що визначені відповідно до мети завдання дослідження дисертантка в цілому вирішила. На цій основі нею сформульовані власні наукові висновки та практичні рекомендації з досліджуваної теми, які вперше виносяться на захист, а також удосконалюють наявні юридичні конструкції, поняття і категорії.

Серед найбільш вагомих результатів дослідження які визначають **наукову новизну** можна відзначити наступні:

- сформульовано авторське визначення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин, яку пропонується розглядати як вид юридичної відповідальності, що є комплексним правовим інститутом, який спирається на державний примус у формі каральних і

правовідновлюючих (компенсаційних) засобів і застосовується відповідними уповноваженими суб'єктами, наділеними владною компетенцією, полягає в обов'язку особи понести негативні для себе наслідки особистого, майнового чи іншого характеру як результату вчиненого чи вчинюваного екологічного правопорушення у сфері земельних відносин (а саме таке правопорушення є фактичною підставою для притягнення до відповідальності), здійснюється у випадках, передбачених законом, у ході правозастосовної діяльності з урахуванням специфіки об'єкта посягання (земля як природний ресурс та об'єкт правової охорони); стосується правопорушень, вчинених стосовно усіх без винятку категорій земель і є правовим засобом забезпечення дотримання екологічного й земельного законодавства, відповідних прав фізичних та юридичних осіб, а також підтримання в державі й суспільстві належного правопорядку в означених сферах;

– запропоновано визначити поняття «екологічне правопорушення у сфері земельних відносин» таким чином: це протиправне, винне, екологічно небезпечне (носить характер суспільно шкідливого чи суспільно небезпечного) діяння (дія або бездіяльність), що посягає на правовий режим землі (земельної ділянки, її частини), установлений порядок володіння, користування і розпорядження нею, спричиняє шкоду або створює реальну загрозу її заподіяння, і яке тягне за собою настання юридичної відповідальності;

– при визначенні відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин пропонується конструювати кваліфікуючі ознаки кримінальних правопорушень з урахуванням темпоральних (часових) і просторових критеріїв спричиненої екологічної шкоди та її наслідків.

В дисертаційному дослідженні авторкою удосконалено:

– наукові положення щодо ознак негативної (ретроспективної, охоронної) юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин шляхом виокремлення таких із них: 1) обов'язково спирається на

державний примус у формі каральних і правовідновлюючих (компенсаційних) засобів; 2) полягає в обов'язку особи понести негативні для себе наслідки особистого, майнового чи іншого характеру (тобто нести покарання, що виступає як новий, додатковий юридичний обов'язок, якого не було до вчинення правопорушення); 3) є результатом вчиненого чи вчинюваного екологічного правопорушення у сфері земельних відносин, а саме таке правопорушення є фактичною підставою для притягнення до відповідальності; 4) застосовується відповідними уповноваженими суб'єктами, наділеними владною компетенцією; 5) здійснюється у випадках, передбачених законом, у ході правозастосовної діяльності; 6) є комплексним правовим інститутом; 7) об'єктом посягання є такий природний ресурс як земля (об'єкт правової охорони); стосується правопорушень, вчинених стосовно усіх без винятку категорій земель; 8) є правовим засобом забезпечення дотримання екологічного й земельного законодавства, відповідних прав фізичних та юридичних осіб, а також підтримання в державі та суспільстві належного правопорядку в означених сферах;

– розуміння окремих функцій юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин щодо: а) психологічної функції – аргументовано, що вплив на психологічний стан правопорушників та інших суб'єктів більшою мірою є інструментом (засобом, способом), за допомогою якого реалізуються превентивна (попереджувальна), виховна та стимулююча функції, а тому вказано на недоцільності виокремлення психологічної функції як окремої, самостійної; б) організаційної функції – створення уповноважених суб'єктів, наділених владною компетенцією, та притягнення ними до відповідальності осіб, які вчинили правопорушення, не можна назвати функцією юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин, це швидше організаційна, інституційно-функціональна передумова для забезпечення законності притягнення до відповідальності; в) політичної функції як «відображення державної

політики в природоохоронній сфері» – її виокремлення є недоцільним, оскільки державна політика як в природоохоронній сфері в цілому, так й у сфері охорони земельних ресурсів, знаходить свій прояв у всіх решти функціях: каральній, виховній та ін.;

- розуміння специфіки дисциплінарної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин, яка зумовлена наявністю потрібного об'єкта посягання: протиправність діяння має передбачатися одночасно нормами трудового, земельного та екологічного права;

- пропозиції щодо алгоритму дій з приводу юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України в частині розробки й закріплення у вітчизняному правовому полі відповідного інституційного механізму (спеціалізовані екологічні суди), проведення обов'язкових екологічних аудитів (експертиз), комплексних програм для відновлення пошкоджених і забруднених земель, більш чітких методик розрахунків економічної та екологічної шкоди з дієвим механізмом їх реалізації;

У науковому дослідженні Рубльової О. В. дістали подальшого розвитку:

- узагальнення наукових підходів до розуміння відновлювальної та компенсаційної функцій юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин і запропоновано формулювати її як «відновлювально-компенсаційну», що відображатиме юридичну природу, сутність і зміст даної функції та чітко вказуватиме на обидва її складові елементи – «компенсація» та «відновлення (повернення до природного стану)»;

- теоретичні положення про необхідність розмежування підстав настання і підстав притягнення до негативної (ретроспективної) юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні: до перших слід відносити правову (юридичну, нормативну) – існування правової норми, якою

забороняється певна поведінка та встановлюються визначені санкції, – та фактичну – факт вчинення правопорушення. До других у складі правової (юридичної, нормативної) підстави потрібно додавати процесуальну підставу – наявність правозастосовного акта, тобто акта компетентного органу, наділеного владними повноваженнями, на підставі якого настає юридична відповідальність, визначається вид і міра державного впливу на правопорушника;

- наукові аргументи про необхідність виокремлення еколого-правової та земельно-правової відповідальності як самостійних видів юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин поряд із дисциплінарною, адміністративною, кримінальною та цивільною;

- положення про особливості юридичного складу екологічних правопорушень земельного законодавства та специфіку його елементів (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта й суб'єктивної сторони);

- висновки щодо ознак дисциплінарної відповідальності за вчинення екологічних правопорушень земельного законодавства та її значення;

- наукові положення про особливості адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення земельного законодавства, зумовлюються її каральним характером, специфікою суб'єктів деліктних правовідносин, об'єкта посягання у юридичному складі правопорушень і застосовуваних за їх вчинення стягнень;

- теоретичні положення про специфіку цивільної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин, зумовлену особливостями підстав і порядку відшкодування заподіяної правопорушенням шкоди;

Разом із вже наведеними фактами, додатково слід виокремити й такі напрацювання, які мають значну цінність, а саме:

- запропоновано класифікацію земельних правопорушень залежно від конкретного виду об'єктів (дві групи земельних правопорушень: 1) власне земельні

правопорушення та 2) земельні правопорушення екологічної спрямованості) доповнити ще однією групою – земельні правопорушення, які зазвичай не мають екологічного спрямування, однак потенційно можуть його набути.

- зроблено висновки про необхідність активізації адаптації вітчизняного законодавства з питань юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин до підходів ЄС в частині удосконалення понятійно-категоріального апарату (визначення понять «екологічна шкода», «екологічна відповідальність»).

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання.

Основні висновки та положення дисертації розширюють наукові уявлення про значення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин крізь призму сталого розвитку, асоційованого членства України в ЄС та з врахуванням воєнного стану, викликів у період повоєнної відбудови. Сформульовані у роботі положення, висновки і пропозиції можуть бути використані у: науково-дослідній діяльності – як матеріал для подальшого вивчення та дослідження юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні; нормотворчій діяльності – для розробки нових нормативних актів та вдосконалення (внесення змін і доповнень) чинного законодавства України при регламентації юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин; правозастосовній діяльності – в роботі органів влади, наділених владними повноваженнями, з метою забезпечення єдності розуміння й правильності застосування ними правових норм при вирішенні питань притягнення винуватих осіб до юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин; навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Земельне право України», «Екологічне право України», «Аграрне право України», «Природоресурсне право України», «Правове

забезпечення екологічної безпеки», «Юридична відповідальність за порушення екологічного законодавства», «Захист земельних прав», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій тощо із вказаних дисциплін.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Результати дослідження пройшли апробацію і доповідалися на багатьох науково-практичних форумах міжнародного та національного рівня. Наукові ідеї, погляди, положення висновки і рекомендації авторки дисертації достатньо відображені у 10-ти наукових працях, з них 3 наукові статті опубліковані у фахових виданнях України категорії Б, перелік яких затверджено МОН України, та у 7-ми тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертаційного дослідження.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійно написаною кваліфікаційною науковою працею із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями, які винесені Рубльовою О. В. для публічного захисту. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела. У роботі відсутнє привласнення чужих ідей, результатів або слів без оформлення належного цитування.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Оцінюючи позитивно роботу, слід зазначити, що зміст дисертації, як і будь-якого творчого, самостійного дослідження, містить положення дискусійного характеру які потребують додаткової аргументації під час публічного захисту:

1. *Вбачається, що додаткової аргументації потребує позиція авторки щодо недоцільності виокремлення як самостійної – психологічної функції юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин,*

(стор.171). Дисертанткою обґрунтовано, що вплив на психологічний стан правопорушників та інших суб'єктів більшою мірою є інструментом (засобом, способом), за допомогою якого реалізуються превентивна (попереджувальна), виховна та стимулююча функції. Вважаємо, що до уваги варто взяти той факт, що виокремлення психологічної функції юридичної відповідальності за екологічні правопорушення передусім пов'язане із її ключовою роллю у формуванні екологічної свідомості, запобіганні правопорушенням та забезпеченні відновлення навколишнього середовища. Вона є важливим інструментом у збереженні екологічної безпеки та сталого розвитку.

2. У своєму дослідженні (стор. 119) здобувачка робить висновок про те, що дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин стимулює правопорушників до належного виконання своїх трудових обов'язків, пов'язаних із дотриманням норм екологічного законодавства, охорони та збереження земельних ресурсів, запобігає вчиненню ними дисциплінарних проступків. Це сформульоване положення, безумовно, заслуговує на підтримку, адже дисциплінарна відповідальність дійсно може відігравати вагомую профілактичну роль у сфері охорони земельних ресурсів. *Було б цікаво дізнатися думку дисертантки, щодо профілактичного потенціалу дисциплінарної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин? Яким чином, мають бути організовані ефективні механізми профілактики на рівні безпосередніх місць праці, аби дисциплінарна відповідальність не лише стримувала порушників, а й формувала у них глибоке розуміння і відповідальне ставлення до охорони земельних ресурсів?*

3. В Україні діє Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 року № 70-р. Як зазначає дисертантка у своєму дослідженні (стор. 158) Концепція наразі не містить норм стосовно відшкодування екологічної

шкоди та заподіяних у сфері земельних відносин збитків з урахуванням особливостей запровадження в країні воєнного стану. *Тож було б цікаво почути думку дисертантки щодо того, які саме прогалини у правовому регулюванні цієї програми є найбільш критичними у контексті воєнного стану та післявоєнного відновлення України?*

Утім, висловлені зауваження мають переважно рекомендаційний або дискусійний характер і не впливають на належний рівень, наукову новизну та дослідницьку достовірність результатів дослідження. Представлена дисертація є ґрунтовним науковим дослідженням, що свідчить про вирішення важливої проблеми в правовій науці, а саме – встановлення особливостей науково-теоретичних і правових засад юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні, формулюванні на цій основі висновків і рекомендацій та визначенні перспектив подальшого розвитку й удосконалення національного законодавства і відповідної правозастосовної діяльності.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Рубльової О. В. на тему: «Юридична відповідальність за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні» є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що вирішують важливе наукове завдання. Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України. Дисертаційне дослідження не містить порушень академічної доброчесності.

Таким чином, дисертація на тему: «Юридична відповідальність за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні», відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам п. п. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії

та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Рубльова Оксана Володимирівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

РЕЦЕНЗЕНТ

**декан юридичного факультету Волинського
національного університету імені Лесі Українки
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін**

A handwritten signature in blue ink, consisting of a large, stylized 'D' followed by a smaller 'h' and a flourish.

Антон ДЕМЧУК